

УДК 81'246.3:351.85](4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-2.30>

Є. О. Панасенко

аспірант кафедри суспільного розвитку
і суспільно-владних відносин
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФОКУС ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Наукова розвідка висвітлює лінгвістичне тло в європейському просторі, зокрема, у фокусі уваги – політика мультилінгвізму. Питання мовних взаємовідносин у контексті європейського врядування постійно перебуває в секторі ключових проблем ЄС, що підтверджується доводами багатьох експертів та емпіричними даними, які наведено в дослідженні. Оскільки лінгвістичний ландшафт на теренах Європи є надзвичайно розмаїтим, серед науковців та управлінського сектору вже багато десятиліть виникають питання щодо формування, реалізації, удосконалення та переосмислення мовних політик на державному рівні, тобто як на рівні окремих країн, так і на наддержавному рівні – на рівні Європейського Союзу. Також у статті окреслено «лінгвістичне протистояння» між так званими євроскептиками та єврооптимістами, одні з яких відстоюють пріоритетність та самодостатність національних мов Європи, а інші – симбіоз різних мов в європейському просторі, використання та поширення *lingua franca*, якою є англійська мова. У дослідженні доведено, що соціально-економічні умови, вибудовування спільного інформаційно-комунікативного простору на наддержавному рівні змушують європейців уніфікувати свої норми до норм на рівень вищий за державний. Було доведено, що політика багатомовності в ЄС враховує і розглядає лінгвістичне розмаїття як передумову й запоруку подальшої інтеграції народів у межах єдиного соціально-економічного, культурного та освітнього простору. Більшість дослідників погоджуються із твердженням, що в європейському просторі має вибудовуватися чітка мовна політика, яка здатна задовольнити усі етнічні групи, національні меншини та корінні народи. На основі зібраних матеріалів, а саме на базі статистичних даних, різноманітних наукових розвідок та офіційних документів, автор доходить висновку, що мультилінгвізм у Європейському Союзі варто розглядати як офіційну мовну, наддержавну стратегію ЄС, яка визначає лінгвістичне розмаїття як передумову до подальшої консолідації народів у рамках єдиної суспільно-політичної, соціально-економічної, культурно-інформаційної та освітньої площини.*

Ключові слова: мультилінгвізм, мовна політика, регіональні мови, міноритарні мови, *lingua franca*.

Постановка проблеми. У Європейському Союзі як у наддержавному утворенні надзвичайно гостро постала необхідність у законодавчому врегулюванні міжнаціональних, міжетнічних та мовних взаємовідносин, у подоланні лінгвістичних бар'єрів між різними народами. Для урівноваження міжмовних зв'язків в європейському просторі відповідні інституції ЄС зійшлися на спільній позиції, що найефективнішою та найбільш прийнятною в їхньому випадку має бути політика мультилінгвізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовної політики та, зокрема, багатомовності в контексті ЄС відображено в дослідженнях таких науковців, як Ю. Бестерс-Дільгер, Г. Дивнич, М. Канавець, Л. Клименко, Т. Козак, Т. Крючкова, Н. Пелагеша, М. Сичова, Т. Смирнова, В. Стрельцов, О. Тарасенко, В. Яцишина та інші. Серед зарубіжних дослідників заслуговують на увагу праці таких науковців, як G. Bandov, G. Georgieva, F. Grin, H. Naarmann, J. Haselhuber, L. Maracz, K. Paluszek, R. Phillipson, T. Ricento, G. Stickel, A. de Swaan, S. Wright та інші. Проте лінгвістичний

аспект у контексті публічного врядування потребує істотного доопрацювання та подальшого вивчення, що уможливить розширення наукових горизонтів та систематизує бачення цієї проблеми.

Метою статті є узагальнення висновків та теорій науковців, які вивчали питання мовної політики й мовних контактів та явище мультлінгвізму в європейському просторі у рамках нормативного, законодавчого та управлінського підходів.

Виклад основного матеріалу. Європейський простір зумовлений широким лінгвістичним та культурним розмаїттям, і європейці завжди усвідомлювали власну мовну багатоманітність. Однак розподіл мов в Європі є вкрай різноманітним. У західній частині Європи спостерігається невелика концентрація корінних мов, проте чітко простежується тенденція до збільшення кількості мов іммігрантів. У східній частині Європи кількість корінних мов значно більша, проте менше мов іммігрантів. Концентрація мов, на думку німецького лінгвіста Г. Гаармана, найбільше зосереджена в Кавказькому регіоні. За визначенням дослідника, історія Європи є процесом індоєвропеїзації [7]. З незапам'ятних часів на культурний фонд європейців впливала ідея про те, що Європа є цілісною та монолітною територією, але європейська свідомість, сконструйована на цій ідеї, залишається розпливчастою. Далеко не всі європейці можуть чітко визначити географічний масштаб Європи, геополітичну структуру й лінгвістично-культурне розмаїття.

Мовні спільноти в Європі нараховують 700 млн людей. До категорії європейських мов належать автохтонні мови, а також мови іммігрантів. В рамках лінгвістичного ландшафту Європи конче необхідно враховувати територіальні межі. До складу так званої «Європи» належать 44 суверенні країни, це всі країни – члени Європейського Союзу (наразі їх 28), а також ті країни, які наразі є за межами зазначеного наддержавного утворення. Сюди ж належать держави Кавказького регіону, які до 1991 року були радянськими республіками (Грузія, Вірменія, Азербайджан). У глобальному вимірі Європа вважається територією з найменшою кількістю автохтон-

них мов – менше 150. Існують держави за межами Європи, у межах яких функціонує більше мов, ніж у всій Європі. Наприклад, Папуа-Нова Гвінея (826 мов), Індонезія (701), Нігерія (427), Індія (418), Бразилія (236), США (224), Китай (206) [7].

Цікавою рисою європейського простору є відносно велика кількість мов, якими говорять більше мільйона людей. Сюди входять 48 європейських мов, а саме: англійська, німецька, французька, італійська, іспанська, польська, українська, російська, грецька та інші. Цифри, які описують лінгвістичне розмаїття Європи, враховують лише автохтонні мови Європи. Картина зміниться, якщо мови іммігрантів будуть враховані в європейський лінгвістичний вимір. Питання мов іммігрантів стає все більш гострим, й сьогодні це явище змінює лінгвістичний ландшафт у західній Європі та частково у східній. Наразі мови африканських іммігрантів контактують з англійською, французькою та німецькою, продовжуючи тим самим традицію, яка панувала за часів колоніальних умов [7].

Європа беззаперечно вважається найбільшим у світі «експортером мов». Із жодної іншої території чи континенту не поширювалася така кількість мов, як з Європи, які змогли вкоренитися в різних віддалених куточках світу й породити глобальні мовні спільноти. Іншими словами, більшість мов світу, мови, які виконують глобальну комунікативну функцію, мають європейське походження й належать до індоєвропейської мовної сім'ї. Більше 140 мов Європи розподілені між 44 державними територіями. Окремо слід зауважити, що лінгвістичні та державні кордони часто не збігаються. Якщо в межах Ісландії чи Мальти перебуває вся мовна спільнота національної мови, то німецькомовна спільнота розподілена на території Німеччини, Австрії й Швейцарії. Окрім того, на території інших країн перебувають німецькі меншини. Надзвичайно актуальною є проблема узгодження мовних та державних кордонів. Незважаючи на неодноразові спроби переміщення кордонів у форматі ведення воєн з метою досягнення відповідностей між національними та культурно-мовними кордонами,

всі моделі уніфікації залишилися ідеалом, й жодна з них не проіснувала тривалий час. Найбільш схильними до політичних конфліктів були держави з багатонаціональним й багатомовним населенням [7].

Відомо, що в європейському просторі питанням політики мультилінгвізму займаються дві інституції – Підрозділ з політики багатомовності (Unit for Multilingualism Policy), який підпорядковується Генеральному директорату з освіти і культури Європейської Комісії, та Відділ мовної політики (Language Policy Division), підпорядкований Директорату освіти Ради Європи. Таким чином, зазначені дві інституції в Європі виносять рішення, створюють хартії та конвенції [5; 4].

Як зазначено на сайті Європейської Комісії, до європейського геополітичного простору входять 28 країн-членів, 24 офіційні мови та біля 60 мов, які не є офіційними в ЄС, але широко використовуються в окремих регіонах окремими спільнотами. Окрім цього, на мовну карту Європи впливають міграційні процеси. На сайті Європейського Парламенту представлено інформацію усіма офіційними мовами ЄС, яких нараховується 24. На сайті Європейської Ради наявні дані щодо реалізації політики у питаннях розширення ЄС, окрім того, визначено політику співробітництва з Африкою, східне партнерство, торговельну політику, освітні програми, що дає підстави вважати, що питання мовної підготовки та компетентності є одним із пріоритетів розвитку Європейського Союзу. Інформація на сайті представлена 24 мовами. На сайті Європейської Комісії ситуація аналогічна – 24 мови. В Європейському Союзі більше ніж 60% людей розмовляють регіональними мовами / мовами національних меншин, і всі програми націлені на сприяння мовному розмаїттю [5].

Задля об'єктивності варто сфокусувати увагу на окремих країнах. Так, ст. 27 Конституції Польської Народної Республіки гласить, що офіційною мовою Республіки Польща є польська мова, але це не порушує права національних меншин, які витікають із ратифікованих міжнародних договорів. Сайт двопалатного парламенту Польщі поширює інформацію двома мовами – польською та англійською.

На сайті німецького Бундестагу подано інформацію німецькою, англійською, французькою та арабською мовами. Сенат Франції на своєму сайті послуговується французькою, англійською, німецькою, іспанською, португальською, італійською, арабською, китайською, російською та турецькою мовами. Сайт Сенату Іспанії використовує іспанську, англійську, каталонську, баскійську, галльську, валенсійську мови. Фолькетинг (однопалатний парламент Данії) використовує данську та англійську мови. Риксдаг (парламент у Швеції) подає інформацію на 21 мові: шведською, англійською, албанською, арабською, фінською, ідиш, фарсі, польською, іспанською, турецькою, німецькою та деякими іншими мовами. Сайт Державних зборів Республіки Словенії послуговується словенською та англійською. Парламент Італії на своєму Інтернет-ресурсі подає інформацію італійською, англійською та французькою мовами. Парламент Греції, окрім грецьких діалектів, презентує інформацію англійською та французькою мовами; Парламент Румунії – румунською, англійською та французькою мовами; Парламент Російської Федерації використовує на своєму сайті лише державну мову – російську. Сайт Народних зборів Болгарії послуговується болгарською та англійською мовами. Сенат Парламенту Чеської Республіки використовує чеську та англійську мови. Національна асамблея Угорщини має на сайті угорську та англійську мови. У конституції Угорщини зазначено, що державною мовою є угорська мова, права якої оберігаються Законом. Сейм Литовської Республіки має аналогічну ситуацію – литовська та англійська мови, Сейм Латвії – латвійська, англійська та французька мови, Рійгікогу (Парламент Естонії) – естонська, російська та англійська мови. Згідно зі ст. 14 Конституції Литви державною мовою цієї країни є литовська.

Мовна різноманітність в ЄС охороняється низкою документів та договорів. Так, у Договорі про Європейський Союз (ст. 3) зазначено: *"It [the EU] shall respect its rich cultural and linguistic diversity, and shall ensure that Europe's cultural heritage is safeguarded and enhanced"*. Окрім цього,

у ст. 55 вказано на рівність у використанні усіх 24 мов ЄС [10]. Договір про функціонування Європейського Союзу передбачає право будь-якого громадянина направити клопотання до Європейського Парламенту, звертатися до омбудсмена та установ ЄС, до інших консультативних органів, а також отримувати відповіді будь-якою офіційною мовою ЄС [11]. Регламент (Council Regulation 1958) було присвячено мовам Європейського Союзу. У першій статті визначено офіційні та робочі мови ЄС [9]. Окрім цього, вагомість багатомовності відбито у таких документах: *"Communications from the Commission: New Framework Strategy for Multilingualism from 2005"*, *"Multilingualism: an Asset for Europe and a Shared Commitment from 2008"* та інших.

Цікавими є дані щодо мовних процесів у європейському просторі за період з 2000 по 2005 рік. Орієнтуючись на цю інформацію, кількість громадян ЄС, які володіють хоча б однією іноземною мовою, зросла з 47% у 2001 році до 56% у 2005. Крім цього, збільшилася кількість європейців, які вважають володіння іноземними мовами важливим (із 79% до 83%); 53% з них стверджують, що знання іноземної мови особливо значуще. Половина європейців підтримують політичні цілі ЄС, згідно з якими кожен громадянин ЄС має володіти, крім своєї рідної, ще двома мовами [2]. Дослідження під назвою *"Europeans and their Languages"*, яке було проведене Євробарометром у 2012 році, засвідчує, що найпоширенішими рідними мовами серед населення ЄС є німецька (16%), за нею слідує італійська та англійська (по 13%), французька (12%), потім іспанська та польська (по 8%). Для більшості європейців їхня рідна мова є однією з офіційних мов країни, в якій вони проживають. Трохи більше половини європейців

(54%) мають можливість вести розмову принаймні однією додатковою мовою, чверть (25%) можуть говорити принаймні двома додатковими мовами, а кожен десятий (10%) знає не менше трьох. Майже всі респонденти у Люксембурзі (98%), Латвії (95%), Нідерландах (94%), Мальті (93%), Словенії та Литві (по 92%) та Швеції (91%) стверджують, що здатні говорити принаймні однією мовою, окрім рідної мови [6].

Країни, що демонструють найбільш помітне збільшення частки респондентів, які стверджують, що вони здатні говорити принаймні однією іноземною мовою на достатньо високому рівні для ведення розмови, порівняно з даними попереднього випуску опитування Євробарометра, – це Австрія (+16 процентних пунктів) до 78%), Фінляндія (+6 балів до 75%) та Ірландія (+6 балів до 40%). Натомість у Словаччині помітно зменшилася частка тих, хто може говорити хоча б однією іноземною мовою (-17 процентних пунктів до 80%), Чеська Республіка (-12 пунктів до 49%), Болгарія (-11 пунктів до 48%), Польща (-7 пунктів до 50%) і Угорщина (-7 пунктів до 35%) [6].

П'ятьма найбільш поширеними іноземними мовами в контексті ЄС залишаються англійська (38%), французька (12%), німецька (11%), іспанська (7%) та російська (5%). На національному рівні англійська мова є найпоширенішою іноземною мовою в 19 з 25 держав-членів на 2012 рік, де вона не є офіційною мовою, не беручи до уваги Великобританію та Ірландію. Більшість європейців, які володіють англійською, німецькою, іспанською та російською мовами як іноземними, вважають, що вони володіють на вищому рівні, ніж на рівні базових навичок (табл. 1).

44% європейців запевняють, що вони здатні розуміти принаймні одну іноземну

Таблиця 1

«Європейці та мови» (Євробарометр 2012 р.)

№	П'ять найпоширеніших рідних мов в ЄС	П'ять найпоширеніших іноземних мов в ЄС
1	Німецька – 16%	Англійська – 38%
2	Італійська – 13%	Французька – 12%
3	Англійська – 13%	Німецька – 11%
4	Французька – 12%	Іспанська – 7%
5	Іспанська й польська – 8%	Російська – 5%

мову достатньо добре, щоб мати можливість стежити за новинами на радіо чи телебаченні. Англійська мова є найпоширенішою, оскільки 25% європейців здатні стежити за новинами радіо чи телебачення цією мовою. Про французьку та німецьку мови згадують 7% респондентів, іспанську – 5%, російську – 3% та італійську – 2%. Найбільш помітними змінами з 2005 року є збільшення частки європейців, які регулярно використовують іноземні мови в Інтернеті (+10 відсоткових пунктів) і під час перегляду фільмів / телебачення або прослуховування радіо (+8 балів). Частка європейців, які регулярно не використовують іноземну мову в будь-якій ситуації, знизилася з 13% у 2005 році до 9% у 2012 році. Водночас 81% європейців погоджуються, що всі мови, якими говорять в ЄС, повинні розглядатися однаково. Навіть якщо близько 69% вважають, що європейці повинні вміти говорити спільною мовою, ця точка зору не поширюється на віру в те, що будь-яка одна мова повинна мати пріоритет над іншими. 77% респондентів вважають, що поліпшення мовних навичок має бути пріоритетом політики [6].

Європейці дуже позитивно ставляться до мультилінгвізму: 88% з них вважають, що знання інших мов, крім рідної мови, є дуже корисним; 98% європейців вважають освоєння іноземних мов корисним для майбутнього своїх дітей; 67% вважають англійську мову однією з двох найбільш корисних для себе мов; 77% європейців вважають, що поліпшення мовних навичок має стати пріоритетом політики [6]. Варто звернути увагу, що реалізація мовної політики ЄС на національних рівнях не проходить з однаковою швидкістю в усіх країнах.

Слушно нагадати, що поза офіційною мовною політикою багатомовності в європейському просторі набирає значимості *lingua franca*, якою є англійська мова. Парадокс полягає в тому, що чим більше мов набирає попиту в Європейському Союзі, тим більше зростає роль англійської.

Р. Філіпсон зазначає, що інституції ЄС підтримують різні мовні політики, які йдуть в розріз одна з одною. ЄС декла-

рує сприяння багатомовності та лінгвістичному розмаїттю. Але водночас такі дії сприяють становленню та зміцненню місця й вагомості англійської мови на просторах Європи за рахунок інших мов, що дослідник позначає терміном «лінгвістичний імперіалізм» [8, с. 258]. Особливе неприйняття англійської мови як універсального засобу інтернаціональної комунікації демонструють представники консервативних поглядів, яких називають євроскептиками. Пропагуючи традиційні цінності, євроскептики виступають за збереження та розширення сфери застосування власних національних мов. Поширення англійської мови в європейському середовищі вони розглядають як прояв «лінгвістичного насаджування», намагання уніфікувати та стандартизувати засоби міжнародних мовних взаємовідносин за рахунок звуження сфери застосування інших мов.

Як зазначає М. Сичова, урегулювання можливих викликів у мовній сфері має базуватися на досконалій нормативно-правовій базі та повній інституційній наповненості мовної політики держави. Дослідниця наголошує, що мовна проблематика є окремим пріоритетним напрямом політики Європейського Союзу [3, с. 8]. Натомість Т. Козак наголошує на доцільності використання саме англійської мови в європейському просторі, оскільки в дійсності внутрішньо в ЄС функціонують лише три мови – французька, німецька й англійська, яка й так є мовою міжнародного спілкування [1, с. 144].

Емпіричні дослідження дають підстави вважати, що політика мультилінгвізму на просторах Європи виграє порівняно з політиками окремих країн щодо пріоритетності національних мов, хоча було б неправильно вважати, що європейські мови можуть асимілюватися й втратити свою значущість. Проте соціально-економічні умови, вибудовування спільного інформаційно-комунікативного простору на наддержавному рівні змушують європейців уніфікувати свої норми на державному рівні до норм на рівень вище від державного. Ключем до таких змін і є так звана «лінгвістична уніфікація» або *lingua franca*. Однак, на думку автора, така собі лінгвістична експансія

на теренах Європи є дуже м'якою та ненавільницькою й передбачає чіткий баланс між національними мовами й політикою багатомовності.

Висновки і пропозиції. Вищезазначений виклад матеріалу підтверджує, що багатомовний устрій життя в європейському просторі є даністю, яка зумовлена культурно-історичними, соціально-політичними та економічними процесами, цивілізаційними зрушеннями, симбіозом національно-культурних фондів різних етносів. Мультилінгвізм слід розглядати як офіційну мовну, наддержавну стратегію ЄС, яка визначає лінгвістичне розмаїття як передумову до подальшої консолідації народів у рамках єдиної суспільно-політичної, соціально-економічної, культурно-інформаційної та освітньої площини. При цьому інституції Європейського Союзу створили плацдарм для країн-членів з метою подальшого сприяння розвитку багатомовності на своїй території. Проте в межах ЄС існує дві протилежні тенденції. Одна – багатомовна політика в європейському просторі, друга – політика утвердження та самоідентичності національних мов, або «політика непримирненія» з лінгвістичною експансією англійської мови. Зазначена «мовна боротьба» екстраполюється на суспільно-політичне й культурно-інформаційне тло Європейського Союзу між єврооптимістами та євроскептиками.

Список використаної літератури:

1. Haarmann H. Europe's Mosaic of Languages. Institut fur Europäische Geschichte. 2011. URL: <http://ieg-ego.ua/en/threads/crossroads/mosaic-of-languages>.
2. European Union. URL: <http://europa.eu/>.
3. Council of Europe. URL: www.coe.int.
4. Treaty on the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012M%2FTXT>.
5. Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.
6. Regulation № 1 Determining the languages to be used by the European Economic Community (OJ P 017, 6.10.1958), 385 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31958R0001>.
7. Мова рідна і дві іноземні. URL: https://dt.ua/EDUCATION/mova_ridna_i_dvi_inozemni.html.
8. Europeans and their languages. Special Eurobarometer 386. Report. June 2012. URL: <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/1049>.
9. Phillipson, R. The new linguistic imperial order: English as an EU lingua franca or lingua frankensteinia? English in European integration and globalisation. 2008. Volume 27. pp. 250–267.
10. Сичова М.Д. Особливості та перспективи державного регулювання кроскультурної комунікації в Україні в контексті європеїзації. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 1–10.
11. Козак Т. Можливості мови всесвітнього спілкування у збереженні етнокультурної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносин*. 2012. Вип. 30. С. 140–146.

Panasenko Ye. Linguistic focus of the public governance in the countries of the European Union

The following study highlights the linguistic background in European space; in particular, the focus is placed on the policy of multilingualism. The issue of linguistic relations in the context of the European governance is constantly in the sector of key EU problems, which is confirmed by the arguments of many experts and empirical data presented in the study. Since the linguistic landscape in Europe is extremely diverse, the questions of formation, implementation, improvement and rethinking of linguistic policies have been raised for many decades among different scholars and the administrative sector at the state level, at the level of individual countries, and at the supranational level, at the level of the European Union. The article also outlines a "linguistic confrontation" between so-called Eurosceptics and Eurooptimists, the first group defends the priority and self-sufficiency of the European languages, while the other one is for symbiosis of different languages in the European space, the usage and dissemination of lingua franca, which is English. The study proved that socio-economic conditions, building a common information and communication

space at the supernational level make Europeans unify their norms at the state level to the levels above the state level. It was proved that multilingualism in the EU takes into account and considers linguistic diversity as a precondition and a guarantee of further integration of peoples within a single socio-economic, cultural and educational space. Most researchers agree with the statement that a clear language policy is to be built up in the European space that can satisfy all ethnic groups, national minorities and indigenous peoples. On the basis of the collected materials, to be more exact, on the basis of statistical data, various scientific researches and official documents, the author concludes that multilingualism in the European Union should be considered as the official language, supernational strategy of the EU, which defines linguistic diversity as a precondition for further consolidation of peoples within the framework of the only socio-political, socio-economic, cultural-informational and educational plane.

Key words: *multilingualism, language policy, regional languages, minority languages, lingua franca.*